

UN DOCUMENT INEDIT DESPRE RĂSCOALA LUI HOREA

VIOREL CIUBOTĂ, BUJOR DULGĂU

În fondurile documentare ale Muzeului județean Satu Mare se află și o scrisoare datată în 8 decembrie 1784, trimisă din Alba Iulia de un anume căpitan Tsukásy. Nu cunoaștem împrejurările în care documentul a ajuns la Satu Mare, probabil face parte dintre cele câteva zeci de documente din comitatul Alba inferioară care astăzi se păstrează la Muzeul județean și Arhivele Statului din Satu Mare. Aceste documente se aflau în arhiva Primăriei din Satu Mare.

Documentul avea în trecut cel puțin patru file, astăzi păstrându-se doar fila 1 și 4.

Prima parte a documentului cuprinde scrisoarea propriu-zisă care înfățișează fapte și evenimente petrecute în timpul răscoalei.

Astfel este amintită moartea locotenentului Mesterházi împreună cu 8 oameni, fapt întâmplat în data de 29 noiembrie la Valea Vinții pe drumul dintre Zlatna și Lupșa de către țăranii din ultima localitate.¹ Se vorbește apoi despre mesajul trimis de răsculați la Hunedoara în care se cerea eliberarea răsculaților prizonieri, în caz contrar „femeile nobile aflate în mâinile lor, vor fi închise într-o casă și arse de vii după trei zile”.² Este povestit apoi episodul eliberării femeilor nobile ținute prizoniere în Brad în 29 noiembrie, de către căpitanul Czigány cu escadronul său și nobilimea din Hunedoara, prilej cu care „au fost măcelăriți mai bine de 2 000 de hoți”, cifră fantezistă, deoarece nu au fost mai mulți de 5 morți din rândul țăranilor.³

Se înfățișează aducerea în cetatea de la Alba Iulia a 16 răsculați, printre ei aflându-se și judele din Ponor, acuzat că l-ar fi ucis la Rămeț pe vagmistrul Bernáth împreună cu 9 soldați din regimentul de Toscana, fapt petrecut în 25 noiembrie⁴. Cât despre așa zisa „participare” a judeului din Ponor Vasile Hristea la răscoală este de amintit că el este pomenit de documente printre cei cu case ruinate de către răsculați.⁵

În ultima parte a scrisorii se amintește zvonul conform căruia Horea s-ar fi retras în porțile mărginașe ale Ungariei, zvon care a circulat în-

¹ D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. II, București, 1979, p. 54—55.

² *Ibidem*, p. 56—57.

³ D. Prodan, *op. cit.*, p. 56.

⁴ *Ibidem*, p. 52.

⁵ *Ibidem*, vol. I, p. 415.

Revolving 8th X⁸ 1784.

[illegible]

Nappa

Messa ceia Horia is Popa! Nim robe tobhel
 rugy nuni colun van fagat. Jaj!
 Hen igar, jo gas cubet Popa be, la rogat
 a Boneri Brin is es ep Gillis, a li ahu
 Nuni Staja. Miffel. Benidat mag totu
 totuqe daggat, ulon attafalban az Hufpa
 rob fagat. Cel orel. De banon. Rugy nuni Horia.
 Ugy Tallakit, Rugy Horia M. Oryay Gilina rug
 ta magat, mas a Relyet is rugy inlyet,
 Agut is adunat mas, must wal Nabattyal
 mas a Hironafay a Napafat.

Toulia.

Fransitany
 1788

sistent și în județul Satu Mare, unde autoritățile au arestat mai multe persoane acuzate că ar fi Horea⁶.

Ultima filă a documentului, considerăm că este cea mai importantă ca reprezentând un fel de al patrulea post-scriptum al scrisorii care redă sintetic câteva din evenimentele răscoalei, prădarea localităților Gurasada, Ilva, Bretea, Lesnic, apoi în 12 noiembrie a localităților Abrud, Zlatna, Telna, Galda și Aiud.

Este amintită apoi primirea de către maiorul Sztojanich a mesajului scris de către provizorul din Șoimuș⁷, la cererea celor 3 trimiși ai lui Horea: Avram Marcu⁸, Ioan și Petru Abrudan.

Mesajul cuprindea cele 6 puncte ale ultimatumului adresat de Horea comitelui suprem și Tablei continue a comitatului Hunedoara. Varianta documentului de față are puține diferențe față de cea clasică scrisă de Carol Brüneck.

⁶ Bujor Dulgău, Din răsunetul răscoalei lui Horea în părțile sătmărene, în Satu Mare Studii și Comunicări, VII—VIII, 1986—1987, p. 223.

⁷ Carol Brüneck, cf. D. Prodan, op. cit., vol. I, p. 422.

⁸ Este vorba de Giurgiu Marcu cf. D. Prodan, op. cit., vol. I, p. 423 șiidem, Ultimatul țaranilor adresat nobilimii în răscoala lui Horea, în „Răscoala lui Horea (1784). Studii și interpretări istorice, Cluj Napoca, 1984, p. 148—149.

Ejler a Napalan prădăta l'et Lura Padat Hjet M.
Dretye Lefucler

12 ghera hakerat huj Abud Bănyar Falamet Iguro, Sar,
Dau, Cebnar, Galbar, Galofus et prădăta volna is huj Eyuror
ce itărenet Volna de a Deard a Vărofiabat edjura dăre le vor,
reut l'igut.

13ta Erduo Major d'ora jained Urhos. Horanal a d'ajmefi
de Tifdus 3ta Horengis Abram Mar2, Juan, is Petru Ab,
rudai, a d'etle Homet Vrijci Tablehur l'et igenese e leor.

14ta Huj a Hometeg minden mayratyicual edjura es,
l'ajd' Horefyare 2de Huj, egi Homet se l'ijer ralté, is
a Hometeg l'et l'ijeriner 3ta Minden Hter Ember
Contribuakyon a Tör Hegyt edjura. 4ta Huj a Homet
Tolord, a Horekgyndő Caspar parantrolatya Gerint Fel
Ostappanad. 5ta Huj zugedelmefijed jileut a d'etai
Varban, is Havarban, mormet hof fali rudetia l'ajmefi
Fajer Zaflox. 6ta Mind ejlere l'ajye Velaft'at 14ta Er,
nere a Table Hrejsora. Hrejsora Bepa Danilshar
l'ajmefi mind et rortli a Hometegyer.

Atragem atenția asupra punctului doi care nu cuprinde formularea privitoare la „slujba împărătească” precum și asupra inversării unor puncte față de documentul aflat în Arhivele Statului din Deva.

Este clar că ne aflăm în fața unei reproduceri fidele a condițiilor ultimatumului țăranilor din 11 noiembrie 1784, reproducere care face parte din zecile de documente care au circulat în epocă și care ne demonstrează o dată în plus audiența de care s-a bucurat acest program al răscoalei lui Horea.

UN DOCUMENT INÉDITE SUR LA REVOLTE DE HOREA

(Résumé)

Les auteurs présentent un document gardé dans l'archive du Musée du département de Satu Mare, sur la révolte de paysans serfs roumains de 1784 conduite par Horea, comprenant des nouvelles qui confirment les événements qui ont eu lieu pendant la révolte. Le document présente à la fin une nouvelle variante du célèbre ultimatum adressé par les paysans révoltés aux nobles de la cité Deva.

Carolinae 8a xis 1784

Meste(r)házi Feo Hadnagyot a Tolvajjok agyon löttek vagy 8 emberrel a Compániabol, de a Tolvajok(na)k is bé fizettek; mert a mint irják Hunyadra bé izentek ezen rosz emberek: hoyh vagy az ő rabjaikat el botsássák, vagy pedig kezek között lévő Nemes Aszonyokat egy Házban rekesztik, es eleven meg égetik harmad Nap mulva, Mellyre a Nemesség, Militaris assistentiát kérvén, két Granateros Compánia Czigany Kapitány a maga Svadroiával és a Hunyadi Nemesség a Tolvajokra éppen akkor reá ütött, midön a házat már éppen gyujtani akarták a Tolvajok közzül többet 2000nel felkontzoltak, az Asszonyokat meg szabadították, kik közzül u(gy): m(int): Csiszárné, Szekelné Testvéri is találtattak, és kár nélkül el hozták, ki vévén ami ezelőtt rajtok esett, de annak sebe eddig talán bé forradt, kivált aki életre való Aszony vala.

Nesze rajta Horát is hozzák! Nem irok többet mig nem értem valóságát. Jaj! Nem igaz, 16 gaz embert hoztak bé, kik között a Ponori Bíró is, ez egy Gyilkos, aki a Huszárok Strása-Mesterét Bernádot meg lötte, kötözve vagyon, uton állásokban a Huszárok fogták el őket, de bánom hogy nem Hóra.

Ugy hallatik hogy Hora M(agyar)Ország szélére huzta magát; Már a Székelyek is meg érkeztek, Agyut-is adtunk már, most tsak zsabadságot vár a Katonaság.

Ezeken a Napokon praedálltak Guraszádat, Ollyét, M(agyar) Bretytyét, Lesneket

12^{bris} hallatott hogy Abrud Bányát, Zalatrát, Sárdot, Czelnat, Galotált el praedálták volna és hogy Enyedre is be ütötenek volna de a Deákok a Városiakkal edgyütt sokat le vertenek közüllök.

13^{en} Erkezett Major Sztrajanich Urhoz Horának a Solymosi Feő Tiszt-hez 3^{en} Követtyei Abrám Mark, Juon és Petru Abrudán, a kiknek Nemes V(á)r(me)gyei Táblához lett izenete ez lett:

1mo Hogj a Nemesség minden magzatyával edgyütt esküdjék Keresztyére

2do Hogj egj Nemes Se legyen többé, a Nemességből kilépjenek.

3^{tio} Minden ne(me)s Ember Contribuallyon a köz Néppel együtt.

4to Hogj a Földek a következő Császár parantsolattya szerint osztassanak.

5to Hogj engedelmessége jeléül a Déva Várban és Határban men-nél hosszabb rudakra 10^{gva} Fejér Zászlott.

6to Mind ezekre külgye válasszát 14-ére a Tábla Kriscsora, Kris-tyori Popa Danilla(nak); különben mind eltörli a Nemességet.

TRADUCERE:

ALBA IULIA, 8 decembrie 1784.

Hoții l-au împușcat pe locotenentul major Mesterházi împreună cu vreo 8 oameni din companie, dar și aceștia și-au primit răsplata; după cum se scrie, acești răufăcători au trimis un mesaj la Hunedoara: ori vor fi eliberați aceia dintre ai lor care au căzut prizonieri, ori, în caz contrar, femeile nobile aflate în mâinile lor vor fi închise într-o casă și arse de viu după trei zile. La care, nobilimea solicitând ajutor militar, două companii de grenadieri, căpitanul Czigány cu escadronul său și nobilimea din Hunedoara i-au lovit pe hoți tocmai când se pregăteau să dea foc casei; au fost măcelăriți mai bine de 2.000 de hoți, femeile au fost eliberate, printre ele soțiile lui Csiszár și Székely cu surorile lor, fără nici o vătămare, cu excepția celor suferite anterior, dar acea rană probabil că s-a și vindecat, mai ales în cazul acelor femei care s-au dovedit a fi de viață.

Ia te uită, îl aduc și pe Horea! Nu scriu mai multe până nu voi constata realitatea. Vai! Nu e adevărat, au fost aduși 16 ticăloși, printre ei și judele din Ponor, un asasin, care l-a împușcat pe Bernád, vagmistrul husarilor, este legat; aceștia au fost prinși de către husari chiar în pozițiile ocupate lângă drum, regret că nu e Horea.

Se zvonește că Horea s-ar fi retras în părțile marginase ale Ungariei; au sosit deja și secuii, le-am dat și tunuri, acum, soldații așteaptă doar libertatea de a începe vânătoarea.

Căpitanul Tsukásy

În aceste zile au prădat Gurasada, Ilia, Bretea M(aghiață), Leșnicul.

S-a auzit că la 12 noiembrie ar fi fost prădate Abrudul, Zlatna, (Ileanda), Telna, Galda, și ar fi atacat fulgerător și Aiudul și elevii și orașenii ar fi bătut mulți dintre atacatori.

1. Toți nobilii și odraslele lor să jure pe cruce.
2. Nici un nobil să nu mai fie, să iasă din (rândurile) nobilimii.
3. Toate persoanele nobile să fie impuse la contribuții împreună cu poporul de rând.
4. Pământurile să fie împărțite potrivit poruncii împărătești ce va urma.

5. În semn de supunere să arboreze în cetatea Devei și în hotar steaguri albe pe prăjini cât de lungi.

6. Răspunsul la toate acestea să fie înaintat de către Tablă la Crișcior până în data de 14, preotului Dănilă din Crișcior, altfel toți nobilii vor fi sterși (lichidați n.n.).